

**ФЕСТИВАЛЪТ НА МАЗНИТЕ БОРБИ КЪРКПЪНАР В ОДРИН:
ПРОБЛЕМИ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
THE OIL WRESTLING FESTIVAL OF KIRKPINAR IN ODRIN (EDIRNE):
CULTURAL HERITAGE ISSUES**

Николай Вуков, Луна Гергова

Abstract

The current article analyzes some of the challenges faced by local, regional and national communities in identifying elements of cultural heritage and promoting them abroad, particularly with respect to their inscription in UNESCO's Representative List of intangible cultural heritage. The focus of the article is on the Oil Wrestling Festival of Kirkpinar in Edirne (Odrin), which was inscribed in this list in 2010 and presents fruitful grounds for approaching various theoretical issues, such as: the presentation of local, regional and national traditions and their turning into parts of world heritage; the accumulation of the promoted heritage with a series of accompanying events and its gradual development into an entire cultural complex; the uses of heritage in the context of on-going processes of its "internationalization" and "globalization", etc. By shedding light on key moments in the history of Kirkpinar and the development of oil wrestling, the article will outline the new meanings that this tradition acquired after the dissolution of the Ottoman Empire with the related drawing of new state borders in the region, and the ensuing interpretation of Kirkpinar as heritage that refers to previous historical, geopolitical, and cultural realities. Thus, for example, the development of the festival during the 20th century is indicative with its viewing in republican and secular way as a "sport" activity after the creation of the Republic of Turkey. Parallel to that Kirkpinar testifies also to the changes in the attitudes towards the imperial past and to its uses as a resource for construing a representative image of Turkey to the world nowadays. Posing Kirkpinar in a general Balkan historical and cultural context, and analyzing in detail its main activities, figures, and ritual components, the article outlines the gradual emergence of the festival into a representative form of preserved cultural traditions and its becoming a focal point of the policies for safeguarding cultural heritage that is viewed as "unique", "age-old" and "inherent" to the national community.

Key words: Cultural heritage, festivals, local and national traditions.

Последните три десетилетия свидетелстват за значително нарастване на изследванията, посветени на различни аспекти на културното наследство, на неговото осмисляне като ценност в съвременното общество и на мерките за неговото опазване в контекста на променящата се природна и културна среда.¹ Открити още в пионерското изследване на Ерик Хобсбаум и Терънс Рейнджър за преоткриването на традицията в различни национални и постколониални държави (Hobsbawm and Ranger 1983) и получил детайлна разработка в работите на Дейвид Лоуентал за т. нар. от него „кръстоносен поход“ в откриване и конструиране на наследство (Lowenthal 1998), проблемът за мястото на наследството в съвременния свят е обект на внимание за широк кръг от изследователи от различни дисциплини – социална и културна антропология, история, социология на

---

¹ Литературата по тази тема е изключително богата. За общ преглед на въпросите, свързани с мястото на наследството в съвременния свят и на основни дебати, свързани с опазването на наследството вж. Arnold, Davies, Ditchfield 1998; Baxter 2010; Graham 2010; Graham, Ashworth, Tunbridge 2005; King 2009; Kirshenblatt-Gimblett 1998; Lumley 2005; Price, Talley, Vaccaro 1996; Smith, Messenger, Soderland 2010.

туризма, регионални проучвания и пр. Нещо повече, ракурсите към наследството дават подтик за редица хуманитарни и социални науки да отидат отвъд съществуващите дисциплинарни граници, макар и нерядко с риск от загубване на методологическа конкретика. Подобно на понятия като „традиция“, „памет“ и „идентичност“, които в различни периоди на XX век преминават през своя апогей, за да се превърнат днес в широко употребявани термини без конкретно съдържание, което да се обвързва само с определена научна дисциплина, понятието „наследство“ също извървява своя път чрез постепенно разширяване на интерпретативния диапазон, разслояване в различни типове и подтипове, вписване в законодателни и административни документи, и превръщане в обект на широк обществен и медиен интерес.

Разнообразните изследвания, посветени на наследството като теоретичен проблем, са пряко отнесени към новите социокултурни реалности в края на XX и началото на XXI век, когато търсенето, откриването и представянето на различни културни форми от миналото като „наследство“ бележат културните политики и практики на общества от различни краища на света. Макар и да поставят акцент върху различни исторически, културни, социални и икономически фактори, новите опити за идентифициране на форми от миналото като наследство са като цяло единни в интерпретирането на този процес. Споделена например е позицията, че възраждането на интереса към традициите през втората половина на XX век е – съгласно тезата на Даниел Лернер, своеобразен контрапункт на отмирането на традиционните общества и представлява културен израз на „носталгия“, на опит за удържане на връзките с отдалечаващия се свят на „традицията“ посредством припознаването на предишни културни форми като „съхранено“ и „живо“ наследство (вж. Lerner 1964; Casey 1987). Ключов момент в такава позиция е специфичното разбиране за носталгията не като преодоляване на своеобразен „хиатус“, а като произтичаща от импулса за „приемственост“ на традицията и нейното непрестанно обновяване и възстановяване в нови форми. В динамичния съвременен контекст с постоянно придвижване на хора, стоки и идеи, и непрестанно изменящи се средства за комуникация, появата на тези форми е белязана обаче и от нова интензивност, както е и все по-динамичен процесът на тяхното оценностяване и представяне като наследство.² Общо за много изследователи е също схващането, че новият интерес в тази посока е обусловен и от осъзнаването на символния капитал, който представянето на наследството носи в съвременният свят на подвижни култури и размити културни граници, и от отчитането на новото място, което туризмът и културните индустрии имат в сферата на икономиката (Boniface, Fowler 1993; Hutter, Rizzo 1997; Robinson 2000; Al Sayyad 2001; Kirshenblatt-Gimblett 2006). Наследството не само се е превърнало в ключов сектор за новите форми на туризъм, но и самото то е моделирано от тях и е обект на управление (Aplin 2002; Howard 2003; Prentice 2005), не само свидетелства за реконструирането на традиции в един пост-традиционен контекст, но също така обвързва тези традиции с вкусовете, очакванията и консумативните предпочитания на съвременното общество (Hall 1991; Ger, Csaba 2000).

---

² Не е случайно това, че голяма част от тези нови стратегии за конструиране на наследство протичат в рамките на града и са резултат от усилията на съвременните градски общности да поддържат традиции, възникнали в контекста на самия град или носени от преселилите се в него общности. За ролята на града като контекст за конструиране на наследството и за ролята на градските общности при възстановяването на традицията, вж. Al Sayyad 2001.

Несъмнен принос в отключването на интереса към наследството има последователната политика на ЮНЕСКО в тази посока, намерила израз в различни конвенции и съпровождащи ги документи, пряко насочени към съхраняването на различни форми на наследството – разбрано като принадлежащо на цялото човечество. Това не само има ключова роля в прокарването на идеята за наследството като универсална ценност и световно достояние, но така също и за повишаване на информираността за неговата застрашеност и уязвимост в съвременния свят, за опасността от разрушаване на обграждащия го природен, социален и културен контекст, и за необходимостта от последователни и системни политики за неговото опазване. След приемането на Конвенцията за световното наследство на ЮНЕСКО от 1972 г. и последвалите я политики и практики³, през последните години интересът и вниманието към тази проблематика получава нов подтик след Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, подписана през 2003 г. и вече ратифицирана в повече от 150 страни в света.⁴ Значението на тази конвенция както по отношение на този тип наследство, така и към повишаване на информираността и чувствителността към културното наследство в най-широк смисъл е огромно. Тук не могат да не бъдат отбелязани инициативите за насърчаване на практики по опазване на наследството на национално, регионално и международно ниво, в изготвянето на национални регистри на нематериалното културно наследство на териториите на различните страни, ратифицирали Конвенцията, както и в подготовката и селекция на елементи на този тип наследство за различните списъци на ЮНЕСКО и за Регистъра на най-добри практики по опазване на наследството⁵. Наред с това обаче, от особено значение е и новият подход и разбиране на наследството – като процес на постоянно пресъздаване и продължаване на традицията; имащо своето значение не в материални обекти и застинали форми, а като съвкупност от знания и умения; като феномен, опиращ се на културна трансмисия и обмен между поколенията, носители на наследството.

Независимо от безспорния принос, който насърчаваните от ЮНЕСКО политики имат за опазването на културното наследство, през последните години са поставени и редица критични въпроси за въздействието на тези политики на национално, регионално и локално ниво, и за предизвикателствата пред осмислянето на наследството в контекста на новите тенденции в неговото опазване. Добили широка известност най-вече във връзка с обектите, вписани в Списъка на ЮНЕСКО за културното наследство на човечеството, повечето от тези предизвикателства се отнасят и за другите списъци и сфери на наследство под закрилата на ЮНЕСКО. Сред често отбелязваните критики от различни изследователи са например, че с концепцията на ЮНЕСКО за културата се прокарва не само идеята за универсализъм, но също и за релативизъм в разбирането на наследството (вж. Cleere 2001; Eriksen 2001), че популяризирането на наследството неизбежно довежда до обрастването

---

³ За текста на Конвенцията за опазване на световното наследство от 1972 г. вж. <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>; <http://whc.unesco.org/en/convention/>

⁴ За различни аспекти на нематериалното културно наследство и неговото опазване, вж. Ruggles, Fairchild, Silverman 2009; Smith, Akagawa 2009; Alivizatou 2012; Stefano, Davis, Corsane 2012.

⁵ Целия текст на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство на ЮНЕСКО в оригинал, на английски език, вж. тук: unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006, български превод вж. тук: unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-BG-PDF.pdf. Оперативните насоки за прилагане на Конвенцията (на няколко езика) вж. тук: unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00026. Популярно представяне на предмета и целите на Конвенцията вж. тук: unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00018. Всички по-важни текстове, издадени от ЮНЕСКО, могат да се видят тук: unesdoc.unesco.org/images/0021/002181/218142e.pdf.

му с икономически и туристически инициативи и често пъти до разрушаването на обграждащия го предишен социален и културен контекст (вж. Macdonald 2005), че политиките за опазване често зависят от политическите стратегии в съответната държава и са обвързани с визии за едно „желано“, „престижно“ и „представително“ наследство (вж. Meskell 1998). Наред с обичайните критики към конструктивисткия компонент, който така стимулираните практики внасят в грижите по съхраняване на наследството, заслужава внимание и наблюдението, че по един парадоксален начин политиките за опазване свидетелстват също за нов етап в осмислянето на националното в пост-модерния и все по-силно глоболизиращ се свят (вж. Ападурай 2006), за това, че посредством идеята за културно разнообразие и чрез дискурса за световно наследство представянето на „нациите“ и „националните идентичности“ намира ново поле за изява (вж. Labadi 2007). Както отбелязва Халил Иналчък, „самата идея за наследството е едновременно силно етноцентрична и натоварена със смисли по отношение на настоящето“ (Inalcik 1996: 13), поради това опитите наследството да се разбере като универсална ценност извън обуславящия я исторически, политически и национален контекст често пъти са обречени на неуспех.

В настоящата студия⁶ ще представим и анализираме някои от предизвикателствата, пред които локални, регионални и национални общности се изправят при идентифициране и популяризиране на елементи на нематериалното културно наследство пред световната общественост и конкретно в контекста на вписването им в Представителния списък на ЮНЕСКО за елементи на нематериалното културно наследство на човечеството. Обект на внимание в статията ще бъде включението през 2010 г. в този списък Фестивал на мазните борби „Къркпънар“ в гр. Одрин, предоставящ благодатна основа за анализ на редица теоретични проблеми, като например за представянето на локалните, регионални и национални традиции при превръщането им в част от световното наследство, за обравтането на популяризираното наследство с поредица от съпътстващи събития и постепенното му оформяне в цялостен културен комплекс, за употребите на наследството в контекста на протичащи процеси за неговото „интернационализиране“ и „глоболизиране“. Като се спрем на основни моменти в историята на Къркпънар и в развитието на мазните борби, студията ще открие новите значения, които тази традиция придобива след разпадането на Османската империя и начертаването на нови държавни граници в региона, и последвалото осмисляне на Къркпънар като наследство, препращащо към предишни исторически, геополитически и социокултурни реалности. Развитието на фестивала през ХХ век е показателно за осмислянето му в републикански и светски дух предимно като „спортно“ мероприятие след създаването на Република Турция.

---

⁶ Първоначален вариант на този текст беше представен като презентация на Кръгла маса „Празникът: идеи и терени“ (София, 25.11.2010 г.), проведена в ИЕФЕМ в рамките на проект „Идеи и терени в етнологията, фолклористиката и антропологията“ (2008–2010). Теренните наблюдения на Къркпънар през 2010 г. бяха проведени по проект „Изселници и мигранти от двете страни на българо-турската граница: наследство, идентичност, интеркултурни взаимодействия“ (ръководител доц. д-р Валентина Ганева-Райчева), финансиран от Фонд „Научни Изследвания“ (2009–2012). Работата по темата продължи и по време на изследователския престой на Николай Вуков в Турция (октомври-декември 2012 г.), в рамките на който имаше възможност да се запознае с допълнителна литература и да разшири своите наблюдения. Н. Вуков използва случая да благодари на Американския изследователски институт в София (програма „Гипсър“) за тази предоставена възможност. Части от текста са свързани и с работата на Лина Гергова по проект „Локалното наследство – ресурс за устойчиво местно развитие“ (ръководител доц. д-р Красимира Кръстанова), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ (2011-2014).

Същевременно то свидетелства за промените в отношението към имперското минало и за използването му като ресурс в новите подстъпи към конструиране на представителен образ на Турция пред света. От такава гледна точка студията ще разгледа номинацията на Къркпънар за Представителния списък на ЮНЕСКО като свидетелство за опитите на национално ниво фестивалът да се осмисли като традиция, която е поддържана „непрекъснато” в продължение на векове, свързана е „пряко” с присъствието на Османската империя на Балканския полуостров, и е „част” е от нейното културно и политическо наследство.

Къркпънар днес

Имащ корени в древна традиция на борбата в Близкия Изток и Централна Азия⁷, фестивалът на „мазните борби” Къркпънар в Одрин е един от многото подобни турнири, провеждани ежегодно през пролетно-летния сезон в различни части на Турция.⁸ Въпреки че на повечето от тези турнири идват участници от всички краища на Турция, на Къркпънар те са най-многобройни, което дава на фестивала в Одрин характера на най-значимо и престижно събитие сред този тип състезания. Борбите в Одрин се провеждат в последната седмица на юни и първите дни на юли, като на тях се събират стотици пехливани (пред последните години – над хиляда), всеки от които излъчен като представител в съответна категория от различни градове и региони на страната. За наблюдаването на тези борби в града идват хиляди зрители от различни възрастови групи, общности и региони на Турция, а така също много журналисти и гости от чужбина. Повечето от тях пристигат за последните три дена на фестивала или в неделя – за заключителните борби и награждаването на победителите. Немалко са обаче и гостите на града в дните непосредствено преди турнира, когато Одрин (поне през последните години) е център на поредица от културни събития – панаир, фолклорен фестивал, изложби, концерти, и пр., като така на практика фестивалът Къркпънар продължава цяла седмица и, без формално да е официален празник на града, е едно от основните събития в неговия културен календар⁹.

Още в понеделник в седмицата на фестивала процесия преминава от сградата на общината до паметника на Кемал Ататюрк в центъра на града и се провежда тържествена церемония с изпълнение на турския национален химн и химна на фестивала. Това е типичната за всички официални чествания процесия, която символично свързва местната с националната власт и изразява почитта на града и неговото население към Ататюрк. Различното тук е, че сред водачите, ведно с кмета и областния управител на Одрин, е агата на Къркпънар, облечен в традиционен костюм – той ще остане сред най-почетните фигури през всичките дни на фестивала.¹⁰ След това шествието продължава до градския център,

---

⁷ За преглед на мазните борби в Турция, тяхната история и провеждане вж. Stokes 1996; Hershiser 1998; Kirbaçoğlu, El-Fers 2009.

⁸ Сред другите градове, където се провеждат мазни борби в Турция, са Афион, Анкара, Анталия, Бурса, Болу, Чанаккале, Испарта, Истанбул, Къркларели, Коджаели, Маниса, Сакария, Самсун и Текирдаг – преобладаващата част от които в Западната част на Турция и в Източна Тракия.

⁹ Както и при други подобни събития, в миналото Къркпънар също е включвал различни прояви. Провеждал се е три дни преди Хъдърлез, т.е. започвал е на 20 април, а една седмица преди това на мястото са се разполагали занаятчиите със своята стока. Преди игрите се е провеждала т.нар. Юрушка кушия – конно надбягване, съпътствано от пазар за животни (вж. AYTEKIN 2012).

¹⁰ Когато наблюдавахме протичането на фестивала през 2010 г., в Турция беше обявен траур във връзка с гибелта на няколко турски войници, двама от които от Одрин. Традиционните веселия и музика бяха ограничени от включените траурни елементи в церемониите – например заедно с венеца на паметника на

където официалните лица държат речи на специално построена за фестивалните прояви сцена, на която вечерта и следващите дни тече музикална програма. През следващите дни всеки следобед и вечер в различни части на града и специално на централната улица се организира празничен концерт с участието на танцови състави или индивидуални певци и инструменталисти; кулинарен конкурс и изложба с традиционни за тракийския регион ястия – в хотел Кервансарай; панаир с концерти в местността Сарайчи; фотографски изложби и др.¹¹ През 2010 г. акцентът в празничните концерти бяха младежки групи за фолклорни танци от различни балкански страни, а през 2012 г. концертите бяха на Одринския оркестър и на индивидуални изпълнители от Турция, България и др.

Откриването на самите състезания е в петък сутринта, като то практически повтаря много от вече проведените в понеделник процесии, ритуалите и изказвания на официални лица. Новите елементи на този ден включват по-дълъг маршрут на процесията, носене на златния колан, символ на Къркпънар, молитва на гробовете на именити пехливани от миналото (Кара Емин и Адалъ Халил, намиращи се в самия център на града) и провеждането на *мевлид* (молитва) за пехливаните в джамията Селимие с участието на всички борци. Всъщност този традиционен *мевлид* се счита за една от причините турнирът винаги да започва в петък. Едва след това процесията се насочва към стадиона, където победителят от предишната година издига флага и борбите могат най-сетне да бъдат открити. На самия стадион в местността Сарайчи изпълнението на ритуали, отпращащи към старинното продължава – с тържествените обиколки на музикантите и съдиите, със словото на джазгъра (ритуална фигура, която представя пехливаните на публиката и помежду им), с действията, които пехливаните изпълняват при излизането си на стадиона. Същевременно, налице са и редица елементи, които полагат събитието в съвременния му културен и технологически контекст – поредицата от политически фигури, спортни деятели и гости от чужбина, които държат речи (напр. кметът на гр. Одрин, областният управител, президентът на турската федерация по борба и др.), препратки към актуални политически и културни събития, заснемането на всички мачове с камера с цел предотвратяване на съдийски грешки и пр.

Фестивалът на мазните борби се открива от агата на Къркпънар, който е и главният спонсор на фестивалните събития. Неговото избиране става при наддаване за овен в последния ден на фестивала предишната година, когато този, който предложи най-голяма сума за покриване на разходите за провеждането на следващия фестивал, придобива този специален статут. В миналото агата е този, който събира борците, организира състезанието, забавлява гостите, предоставя им храна и подслон, отговаря за това състезанията да се провеждат съгласно традицията, раздава награди. Понеже днес е трудно тези дейности да се подсигурят финансово от едно лице, голяма част от разходите се покриват от общините, но все пак финансовото участие на агата и неговата символна роля са значителни. Както в миналото, така и днес той също получава дарове от пехливаните, изпратени от техните родни селища. След избирането му в продължение на цялата следваща година агата на Къркпънар се радва на особена почит и има официално признат от държавата статут. Не е случайно, че церемонията по посрещането на агата бележи всъщност започването на празника и всяка една от процесите в различните дни на фестивала. Тези процесии са в

Ататюрк, бяха поставени и снимките на двамата загинали одрински граждани. Доколкото церемониите са граждански, те могат да се променят или допълват в зависимост от актуалните събития и настроения.

¹¹ Освен станалата вече традиция да се правят авторски изложби в центъра на града и в експозиционни площи до стадиона, през 2012 г. напр. бяха организирани също експозиции със снимки от XIII национален фотоконкурс за Къркпънар и от I фотоконкурс „Къркпънар през погледа на журналиста”.

съпровод на т. нар. „Еничарски оркестър” от двадесет зурни и двадесет тъпана, като изпълнителите са също в традиционни костюми. По време на тези процесии се пренася и специалният златен пояс, който накрая ще бъде даден на „баш пехливан”.

Основна роля по време на самите борби има водещият събитие „джазгър”, който има за задача да представя пехливаните на публиката и обявява победителите. При откриването на състезанията и при по-нататъшния им ход, водещият рецитира патетични стихове, съдържащи религиозни, исторически и национални идеи, като подчертава значимостта на турската нация, на героите, армията и родината и местната управа за провеждането на състезанията и за съхранената традиция. Представянето на пехливаните също е в стихотворна форма, като наред с имената, титлите и уменията им джазгърът дава информация за техните силни страни и изрича специални молитви преди отделните схватки. Всеки кръг започва с едновременно излизане на всички пехливани и ритуала „пешрев”, при който под съпровода на барабани и зурни пехливаните правят заедно три стъпки напред и три назад, след това три пъти коленичат на ляво коляно и трикратно докосват земята, коляното, устните и челото си с дясна ръка. Накрая извикват „Nadi bre!” и вече могат да се изправят пред съперниците си.¹² По време на състезанията пехливаните са облечени в характерните кожени панталони „къспети”, превърнали се в своеобразна емблема на фестивала. Това облекло е тясно свързано с исляма, който налага покриване на мъжкото тяло между пъпа и коленете (*awrah*). Изработването на къспети днес е специализирано и в него се включват дори световни лидери в производството на спортни дрехи, но тъй като те са изключително индивидуално облекло, понякога на тях са изписани инициалите на техния притежател.¹³

През трите дни на фестивала оркестърът свири характерни за Къркпънар мелодии (изпълняваната по време на пешрева „Ağırlama” и по време на борбите „Pehlivan havaları”), а теренът на стадиона е изпълнен с пехливаните, съдиите, отговарящите за зехтина, музикантите и характерните за този тип борби атрибути – съдовете за обливане със зехтин, пешкири, местни традиционни дрехи и пр. Срещите се провеждат едновременно в съответната категория, като борците влизат в нея според успехите си от предходните сезони. Всяка двойка се следи от съдия, но и от камера, както и от главен арбитър, който разрешава възникналите спорове. На третия ден е наддаването за овен и се избира агата за следващите игри, след което се провеждат финалите и се състои церемонията по награждаване на победителите в отделните категории. На тази церемония Златният пояс на Къркпънар се връчва на баш пехливан, който преминава с него бос по главната улица на Одрин и стига до мемориала на Мимар Синан пред джамията „Селимие”. Той има право да носи пояса в продължение на една година, а ако стане победител в три поредни години, може да го задържи¹⁴.

Турнирът Къркпънар балансира между, от една страна, „спортното” събитие с елементите на съревнование, игра по правилата, физическа култура и атлетични достижения, и – от друга, културните репрезентации на наследени роли и символи като

---

¹² Открояван в разнообразните брошури и снимкови материали като имащ корени в отдавнашни традиции, този ритуал се тълкува и като своеобразно упражнение за разтягане, включващо поредица от махови движения на ръцете.

¹³ Тази вероятно нова традиция също отправя към по-широките спортни стандарти за изписване на номер или име на спортиста на състезателното му облекло. На къспетите понякога се изписва селището, от чието име се явява пехливанът, или неговият спонсор.

¹⁴ Впрочем, подобна практика на предаване и задържане на трофея е характерна за много от съвременните спортни турнири.

джазгърите, къспетите, пешрева, музикалните изпълнения и пр. Провеждането на Къркпънар е белязано от своеобразно пулсиране на пространството в рамките на града – от центъра при сградата на общината, където се открива фестивалът и откъдето започват повечето от процесите с агата и „Еничарския оркестър”, до центъра с паметника на Ататюрк, до стадиона в Сарайчи, и обратно към центъра с естрадите в града, концертите, зарята и другите съпътстващи фестивала изяви. Докато през първата половина на седмицата основните дейности са съсредоточени в центъра на града и на някои от основните улици и площади (най-вече около главната улица и джамията Селимие), през времето на провеждане на състезанията пространственият акцент е върху стадиона и района около него. При все това, в рамките на цялата седмица, фестивалът „пулсира” между централно-градската и крайградската зона, увеличавайки след себе тълпи от хора в едната или другата посока, съсредоточавайки зрители в различни точки на града и разпръсквайки ги при започването на следващи събития от празничната програма. В рамките на седмица градът е фон, върху който се разполагат значимите за сценария на фестивала събития, и едновременно с това е и контекст, в който – посредством украсата, рекламните материали и множеството символи на Къркпънар по фасади и витрини, различните точки на града са превърнати в обекти за активно съпреживяване на празника. Проникването на темата за фестивала до всяко кътче на града и опасването му посредством няколко големи процесии се допълват и от звуковия фон по време на празненствата. От сутрин до вечер през цялата седмица на фестивала се чуват тъпаните и зурните на общинския оркестър, допълван също от изпълнения на различни фолклорни музиканти и състави, от тържествени химни и маршове, както и от звуците на празничната заря късно вечер.

Ако на микроново различните процесии и изяви имат за цел да опашат и приобщят към празничното събитие различни части на Одрин, в един по-общ план празникът дава възможност за пространствени проекции далеч извън рамките на града. На първо място следва да се отбележи мястото на Къркпънар като най-значим турнир (както по брой участници, така и символно) и като средоточие на борци и зрители от цяла Турция, пристигнали в Одрин именно за този турнир. Същевременно Одрин е „център” не само в смисъла, че там се съсредоточават тези изяви, но и в смисъла на това, че днес вече излъчва примери и модели за провеждането на състезанията – за останалите турнири в Турция, а в последно време също за турнири в съседна Гърция и България. От състезанията по мазни борби в другите турски градове, до тези в Северна Гърция, в Македония или в Родопите¹⁵ – може да се наблюдава Къркпънар в умален мащаб – като свидетелство за различни локални и регионални версии на състезания по мазни борби, съотнасящи се с турнира в Одрин и кристализирали в него като събитие-емблема. Любопитна също така е и тенденцията напоследък за по-широко отваряне на Къркпънар – не само към съседни

---

¹⁵ Любопитна в тази връзка е разликата между мазните борби в различни райони на Северна Гърция – в македонската част, където важно влияние оказва „античната” и родопската, където Къркпънар до голяма степен е повторен. На територията на България – според репортаж на БТВ от 20 октомври 2011 г. (btvnews.bg/82903292-Borbi-na-mazno.html) школа за мазни борби има само в Руен, като тя „продължава традициите и представя страната на състезания в чужбина”. През 2011 г. например се провежда и състезание край с. Венец. През 2012 г. пък такива борби се провеждат в с. Черна, родното място на легендарния пехливанин Коджа Юсуф (<http://www.dps.bg/community/usernews-details/170/mazni-borbi-v-seloto-na-nepobedimiya-kodzha-yusuf.aspx>), които дублират като структура Одринския фестивал. Различни състезания по борба, включващи обливане с мазнина или отделни елементи на облеклото и ритуала при мазните борби, могат да се наблюдават обаче в редица селища в Родопите, главно във връзка с големи религиозни празници или селищни събори.

страни (от Близкия Изток, Централна Азия и Балканите), където има традиции в провеждане на различни състезания по борба, но така също и към по-далечни култури, като например участието във фестивала на японски сумисти през последните няколко години или на танцьори осетинци през 2012 г. Особено силно подчертани по време на фестивала са обаче културните връзки със страните от Балканския регион, които не само имат сериозен влог в групата на чуждестранните гости зрители на фестивала, но и са сред най-честите участници в концертите и съпътстващите Къркпънар събития, като напр. Балканския фолклорен фестивал през 2010 г. На друго равнище е политиката на Къркпънар за привличане на турски граждани, живеещи в Холандия и Германия, в някои от които също има инициативи за провеждане на мазни борби и се излъчват представители за турнира в Одрин¹⁶. Въпреки изявената декларация за неограничен достъп за участие в турнира¹⁷, той е отворен само за турски граждани, като възможността в него да се включат и такива, живеещи в други страни, е средство за интегриране и консолидиране на турските диаспори в чужбина към събитие, имащо вече значение на национална емблема. Не е случайно в тази връзка, че победителят в Къркпънар се нарича „Шампион на Турция”, а първенството често се определя като „национално” и като „турските олимпийски игри”.

Къркпънар като история

Историята на фестивала Къркпънар и по-специално на турнира по мазни борби се преплита с легенди, които обгръщат както създаването на тази традиция, така и нейното развитие.¹⁸ Не е известно точно кога се поставя началото на мазните борби в Османската империя – различни автори се колебаят между 1264 г., когато Саръ Салтук¹⁹ идва на Балканите, и 1354 г., когато Османската империя завладява Дарданелите и региона на днешен Одрин (İşli, Koz 1998: 503). Не е ясно и къде са се провеждали първоначално тези борби, защото в Одрин се преместват едва през 1924 г. Има сведения, че през 1912 г. са се състояли в днешното с. Капитан Андреево (тогава Виран теке) (Aytekin 2012), преди това – в село Самона, което според турските автори е в днешна Гърция, на 35 км. от Одрин. Такова селище, обаче, там няма. Според други автори пък турнирът се е провеждал в близост до Ортакьой (дн. Ивайловград) (İşli, Koz 1998: 506).

Наименованието на турнира е свързано със свещеното за мюсюлманите число 40 – легендата разказва, че самото начало на Къркпънар се отнася именно към идването на Сюлейман паша в Румелия с група от 40 воина, които преминават до европейския бряг през Дарданелите и после се насочват към Одрин (вж. Krawietz 2012). Когато спирала за почивка, групата се забавлявала с провеждане на състезания по борба. Двама от воините били толкова запалени, че не спрели да се борят чак до сред нощ и накрая умрели от изтощение. Погребали ги под смокиново дърво в полето, а другарите им продължават похода към Одрин. След като превземат града, те се връщат и виждат, че на мястото, където двамата са били погребани, са избликнали 40 извора, затова наричат мястото „Къркпънар” (*kirk* – 40 и

---

¹⁶ Така например през 1997 г. в Амстердам например се провежда Европейски шампионат по мазни борби, който излъчва състезатели и за Къркпънар.

¹⁷ Както е посочено на официалния сайт на Къркпънар (www.edirnekirkpinar.com), всеки – без значение „възрастта, региона или културата му и без дискриминация по език, религия и раса” е добре дошъл да участва.

¹⁸ За общ преглед на мазните борби в Турция вж. Kirbaçoğlu, El-Fers 2009; Krawietz 2012; Krawietz 2013; Hershiser 1998; Stokes 1996.

¹⁹ В България известен като Саръ Салтък (вж. напр. Моллов 2001; Алексиев 2012: 19-71).

pinar – извор).²⁰ Пак според легендата, в чест на двамата борци още следващата година на мястото започват да се провеждат състезания по борба, които в продължение на един век, когато Одрин е столица на Османската империя (до падането на Константинопол през 1453 г.), са част от празненствата и вероятно са били свързани с военните ритуали и празненствата в султанския двор.

Устойчив елемент в легендарните препратки за корените на тази традиция е връзката ѝ с историческите събития около навлизането на османските войски от Анадола в Румелия в средата на XIV век и падането на южните Балкани под османска власт. Факт е обаче, че исторически източници, които недвусмислено да указват за системно и непрекъснато провеждане на Къркпънар, преди средата на XIX век не са известни, а повечето от опитите за историческа реконструкция се опират именно на легендата и нейните версии, които сами по себе си не е изключено да са продукт на по-късно време. Препратките назад във времето са улеснени както от историческите събития, считани като дали подтик за организиране на състезания по борба (превземането на територии на Балканите, избирането на Одрин за столица и пр.), така и от цялостният културен контекст, отреждащ на борбата специална роля в Османската империя, като пряко обвързана с военните практики и с развлеченията в султанския двор. Борбата е неизменна част от военното обучение и основно воинско умение, дори след въвеждането на огнестрелното оръжие през XVI век. В своя двор султаните провеждат състезания по борба – или в затворен кръг за свое забавление, или като турнири, отворени за широка публика. Дори някои султани са били именити борци. Подобни състезания отбелязват събития като военни победи, церемонии по обрязването на принцовете или техните сватби. Освен в султанския двор, турнири по борба протичат също по панаири, сватби, в частни домове, при празници като Рамазан, или с цел благотворителност. Много от тези състезания практически служат като платформа за изява за млади и начинаещи борци, т.е. дават възможност за промяна на социалния статус и спечелване на престиж, и дори изкачване по социалната стълбица. Борците са имали възможността да останат и да тренират в едно от многото текета за обучение по борба в Османската империя – най-известното от които впрочем е било това в Одрин.

Дълбоките промени, които протичат в Османската империя през XIX век и началото на XX век оставят своите следи и върху провеждането на състезанията по борба. На първо място е цялостната реорганизация на армията и военното дело през първата половина на века, довела до унищожаването на еничарския корпус през 1826 г. при Султан Махмуд II. Макар и да има неяснота относно връзката между еничарството и провежданите в продължение на векове мазни борби в различни части на Турция, тясната обвързаност на борбата с военното обучение дава основание да се предположи прякото участие на еничари в тези състезания. При разпускането на корпуса еничарите в Одрин (наред с тези в Смирна и Солун) се предават без бой и приемат новия султански указ безпрекословно, което макар и да помага да се предотврати тяхното физическо унищожаване, неминуемо оказва влияние върху организирането на състезанията по борба през следващите няколко години. Именно от този период се появяват и първите исторически данни за провеждането на Къркпънар в Одринска Тракия, което поставя загадка доколко става въпрос за подемане и продължаване на културни практики в нов социокултурен контекст (този на изчезналите воински практики, които преди са се свързвали главно с еничарския корпус), или пък напротив – за

---

²⁰ Любопитно в тази връзка е, например, че първият паметник за провеждане на борбите в центъра на Одрин представлява фонтан с 40 чучура, подредени в три успоредни редици, така че да изглеждат сякаш по седем от всяка една страна – вж. Krawietz 2012: 203.

конструиране наново на тези практики под формата на фестивал, в който различни участници да премерят своята сила и борчески умения. Трудно може да се даде еднозначен отговор на тези въпроси, но е факт, че през втората половина на XIX век турнирът в Къркпънар се радва на огромна популярност, което се дължи както на знаменитата кариера на известния борец Кел Аличо,²¹ който е победител в игрите 27 поредни години (1861-1886), така и на султаните Абдул Азис (1857-1876) и Абдул Хамид II (1876-1909), които са покровители на мазните борби и самите те са били изявени борци.

Драматичният процес на загубата на територии от Османската империя – започнал с обявяването на независимостта на България и с анексацията на Босна и Херцеговина от Австро-Унгария, и продължил със загубата на повечето европейски територии през Балканските войни – очевидно повлиява съществено и върху провеждането на мазните борби в Одринска Тракия. Докато битките за Одрин и неколкочкратните промени на границата оказват съществено влияние върху демографския и културен облик на областта, след стесняването на европейските владения градът престава да заема предишното централно за империята място и вече принадлежи на една „гранична” област със загубени интегративни функции спрямо Румелия и Тракия. Териториалните промени довеждат и до няколко промени с мястото на провеждане на игрите в зависимост от преместването на границата (което вероятно е и причината за липса на хомогенен спомен за Къркпънар и за мястото на неговото провеждане). Ако по време на Балканските войни Одрин и прилежащата му област преживяват упадък, градът е изоставен и икономически разрушен, икономическите проблеми след края на Първата световна война и войната с Гърция през 1922-1923 г. поставят ново предизвикателство пред организирането на игрите. Едва след създаването на Турската република през 1924 г. фестивалът започва да се провежда в местността Сарайчи до Одрин (Krawietz 2012: 203), а това на свой ред помага да се подчертае смисъла му на събитие, провеждано в региона от векове. Първоначално финансова помощ за провеждането на борбите оказват Турският червен полумесец и Обществото за защита на децата (ibid.: 204), като през 1964 г. фестивалът става част от задълженията и дейностите на община Одрин (със заповед на тогавашния кмет Тахсин Шипка).

През втората половина на XX век Къркпънар отчетливо носи знаците на национално специфичното в неговите републикански измерения. След разпадането на Османската империя неговото значение като най-значимо и престижно състезание при този тип борби вече намира проекции в рамките на националната държава. Организиран от държавни институции в съдействие с местните власти, Къркпънар поема редица елементи от реториката и стилистиката на официалните празници в Република Турция и провеждането му е неразривно свързано с държавната политика в областта на културата, образованието и спорта. През втората половина на XX век (и особено през 70-те и 80-те години), когато е налице нов властови и регулационен интерес към Къркпънар, значението на фестивала като „спортно събитие” нараства.²² Обучението по борба започва е включено като предмет в

---

²¹ Вж. http://www.turkishoilwrestling.net/kel_alico.htm

²² През 1975 г. се въвежда максимална продължителност на срещите – до 40 мин. за категорията на башпехливаните и 30 за другите категории, както и допълнително време от съответно 15 или 10 мин. с точкуване, ако преди това не е излъчен победител с туш. През 1985 г. с наредба на министър-председателя Тургут Йозал, е изграден специалният стадион за провеждане на игрите „Арена на героите” (“Er Meydani”), а през 1996 г. е основана и Турската федерация за традиционни спортове (Türkiye Geleneksel Spor Dalları Federasyonu), която се грижи и за мазните борби, наред с ездата, тобогана и други видове борби. През 1999 г. се въвежда и антидопинг контрол на пехливаните. Няколко години по-късно мазните борби са извадени от

много училища и спортни центрове, обвързвайки пряко поддържането на този тип занимания по борба с националните политики за физическо развитие на младите хора. Паралелно с това при провеждането на въстъпителните и заключителните етапи от състезанията започват да присъстват редица акценти, свързани с установяването на републиката – в речите, в поднасянето на венци пред паметника на Ататюрк, в изпълнението на националния химн и вдигането на националния флаг в церемониите по откриване и закриване на борбите. Масовото практикуване на мазните борби ги издигат до ранг на „национален спорт”, а оттук и до претенцията тази културна практика да бъде „типично” турско явление. Докато исторически мазните борби (и традициите на борбата изобщо) се характеризират с мултиетничност и са разпространени сред редица народи от Близкия Изток, Западна Азия и Балканите, постепенното им интерпретиране като изконно „турска” традиция очертава ясно контурите на национализъм, опрян върху употребата на културното наследство. Нещо повече – както отбелязва детайлният анализ на Б. Кравиц – голяма част от речите и изказванията по време на Къркпънар утвърждават безсмъртието на турската нация и героичната турска армия, оказват почит към загиналите и подчертават това, че нацията не бива да остане без борци и без герои (Krawietz 2012: 207-208).

Въпреки тези нови елементи, които вписват церемонията в стилистиката на националните чествания, връзката на мазните борби с културни практики от времето на Османската империя ги поставят в една особена позиция при утвърждаване принципите на модерната светска държава, затова и на политическо ниво отношението към тях е в известна степен двойствено поне до края на ХХ век. От една страна на мазните борби се гледа като представляващи специфично „национална”, „турска” традиция, но от друга – като на своеобразна „отживелица” от предмодерното време и като събитие, привличащо масов интерес, но незаслужаващо особено внимание на национално ниво. Встрани от възможните политически съображения, едва ли е случаен фактът, че през последните десетилетия на ХХ век почти няма високопоставен политик, който да е уважил Къркпънар с присъствието си, и – с изключение на построения по времето на президента Тургут Йозал през 1980-те години специален стадион за провеждане на борбите, състезанията в Одрин са оставени сякаш изцяло в периметъра на местната самоинициатива. Същевременно, ако на национално ниво Къркпънар е обект на напрежение между минало и настояще, център и периферия, елитарна и масова култура, не по-малко проблемно се оказва и неговото осмисляне като „наследство”, което да бъде предложено на вниманието на чуждестранната публика.

Макар и да присъства като информация в туристическите пътеводители за Турция, допреди десет години Къркпънар е доста затворен, понякога дори враждебен към западнци, една от причините за което е опитът да се избяга от стереотипа за хомоеротичните елементи в този тип практики. Обсъждана е дори идеята чужденци да не бъдат допускани на стадиона, като по този начин състезанията останат единствено за „вътрешна” консумация и неподвластни на външен поглед и интерпретация. Любопитен пример в това отношение са критиките на турската публика към клиповете на песни на победителката в Евровизия през 2003 г., Сертаб Еренер. Водена от идеята на чуждата публика да се покаже нещо „по-турско” в нейните песни, изпълнителката включва например сцени от мазни борби и препратки към традицията на харемите в клипа на песента „Here I Am”, с което предизвиква остри критики в турските медии срещу показания пред

това ведомство и са сложени под егидата на Турската федерация по борба (т.е. по-модерните олимпийски видове борба), където се намира и до днес. Това само по себе си е ясен знак, че мазните борби стават все „по-спортни”.

света „неверен” и „негативен” образ на Турция.²³ Интересното тук е именно, че съвсем доскоро мазните борби и Къркпънар са считани в Турция за недостатъчно добър образ за пред чуждестранната публика. Няколко години по-късно обаче – в контекста на подготвяната номинация за Представителния списък на ЮНЕСКО, традицията на мазните борби е обграждана с хвалебствия в публичното пространство, подчертава се позитивният облик на Къркпънар пред света, а медиите публикуват обилни репортажи за демонстрации на мазни борби в градове в Германия, в Стокхолм, Москва, Ню-Йорк и др. Очевидно инициативата за излъчване на фестивала като представителна форма на съхранени културни традиции е променило възгледите относно възможностите да бъде показан пред света, заедно с това и политиките за обграждането му с идеи за „уникалност”, „старинност”, приемственост „в продължение на векове” и „изконна обвързаност” с турската култура.

Къркпънар като „наследство”

Причините за този обрат в отношението към Къркпънар като наследство, което трябва да се представи пред света, може да се търсят именно в стъпките, които се извървяват при подготовката и подаването на номинацията за Представителния списък на ЮНЕСКО. През май 2000 г. в Турция е приет Закон за историческите мазни борби Къркпънар, чиято цел е да осигури съхраняване на традиционната форма на борбите и да се съблюдават дейностите на включените в тяхното провеждане лица и институции. Още на следващата година Одринската историческа асоциация за култура и солидарност Къркпънар в старинна къща, която реставрира, основава „Дом на Къркпънар”, който впоследствие – през 2010 г. – е превърнат в музей. В него са представени сбирка от документи и фотографии, както и различни етнографски обекти. Подобни са и предметите, представени в специалната зала, посветена на Къркпънар, в Музея за ислямско изкуство в Джамията „Селимие”. През 2005 г. Департаментът за физическо и спортно образование на Тракийския университет в Одрин е именуван „Къркпънар”, като той и до днес, макар и факултативно, обучава пехливани. От преименуването си департаментът ежегодно провежда научен симпозиум, в който се обръща внимание на различни части от фестивала. Наред с тези мерки в кандидатурата на Къркпънар за вписване в Представителната листа е изтъкнато и непрекъснатите усилия на Турската федерация по борба, Институтът за художествена фотография и Турската радио-телевизионна корпорация за „популяризирането и осигуряването на устойчивост на този елемент”.²⁴

Всички тези мерки и дейности са много показателни изобщо за механизмите на конструиране на културното наследство – нормативизиране чрез властови мерки и образователни дейности, музеифициране и популяризиране чрез средствата за масова информация, а в този смисъл и включване в обръщение в масовата култура. Следващата стъпка е легитимирането на това наследство, което става чрез вписването му в световна листа на ЮНЕСКО. В подготовката на номинацията са ангажирани редица национални институции, сред които вече споменатите Турска федерация по борба, Институтът за художествена фотография, Турска радио-телевизионна корпорация и др. На местно ниво списъкът на сътруднящите институции е още по-богат. Освен Областната управа на Одрин и Регионалната дирекция за култура и туризъм в града, в подкрепа на инициативата за вписване са включени също Одринското дружество за историята и културата на

²³ <http://www.youtube.com/watch?v=8atJYRVFWmc> (посетен последно на 16.08.2013 г.). Изказвам благодарност на д-р Петър Петров за предоставената информация за този случай.

²⁴ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00386> – файла на номинацията, стр. 6.

Къркпънар, Тракийският университет, Местната историческа общност, Одринският оркестър за барабани и зурни, Одринското дружество на музикантите в Къркпънар, Асоциацията за развиване културата и занаятите в Одрин, Ромският танцов ансамбъл и др. С цел удовлетворяване на изискванията на ЮНЕСКО и усилване шансовете на кандидатурата в рамките на няколко години се разгръщат поредица от дейности и се въвеждат нови практики, подчинени на идеята за съхраняване и популяризиране на мазните борби като културно наследство. Освен организирането на фотографски и художествени изложби, в хода на подготовката за номинацията Общината на гр. Одрин инициира също провеждането на няколко конференции и симпозиуми, посветени на мазните борби и Къркпънар. Като израз на официалната подкрепа за номинацията на фестивала за списъка на ЮНЕСКО, през 2009 г. дори Президентът на Републиката, Абдулах Гюл, присъства на заключителните състезания и изразява своята увереност в това, че стойността на Къркпънар като нематериално културно наследство ще получи заслужено признание.

В документите по номинация на Къркпънар за листата на ЮНЕСКО фестивалът е представен като традиционна практика, съставена от поредица ритуали и основаваща се на редица занаяти, знания и умения. В кандидатурата е отбелязано, че фестивалът включва компоненти, отнесени към различни дялове на нематериалното културно наследство (в почти всички, включени в Конвенцията от 2003 г., с изключение на „знания и обичаи, отнасящи се до природата и вселената”).²⁵ Фестивалът впрочем представлява рядко съчетание от устни традиции (произнасяните по време на борбите молитви), изпълнителски изкуства (характерния само за Къркпънар музикален репертоар), традиционни занаяти (напр. изработване на къспет), на социални практики и празнични ритуали. Всеки по своему е обект на съхранение и предаване между различни носители и участници във фестивала, но всеки един със свой влог в системата от културни практики на фестивала. Силно подчертана в кандидатурата е ролята на отделните персонажи в мазните борби: пехливаните, джазгърите, агата, музикантите. Като емблематични за фестивала предмети са определени къспетът, зембилът (кошницата от тръстика, в която се съхраняват къспетите) и специалните свещи за поканване на фестивала²⁶. Общо взето това са и акцентите във всички форми на представяне на Къркпънар – в музея му, в уебсайта му, в посветените на него изложби и т.н. В процеса на конструиране на Къркпънар като нематериално културно наследство се достига също и до своеобразно „деконструиране” – разслояването му на отделни елементи, всеки от които да е достатъчно представителен, но с това сякаш се загубва цялостното послание. Това разпластяване донякъде е заложено още в самата конвенция, която определя дялове и форми на нематериалното културно наследство, които много често в практиката се припокриват.

Номинацията на Къркпънар не може да се разглежда извън контекста на останалите кандидатури на Турция както в областта на нематериалното културно наследство, така и в листата на паметниците на ЮНЕСКО. Страната има 10 вписвания в Представителната листа

---

²⁵ Конвенцията от 2003 г. откроява следните основни дялове на нематериалното културно наследство: устни традиции и словесни форми; изпълнителски изкуства; социални практики, ритуали и празненства; традиционни занаяти; знания и обичаи, отнасящи се до природата и вселената.

²⁶ Според различни източници като символ на поканата, отправена от агата на Къркпънар, към участници от всички селища в страната са се изпращали свещи, чиято долна част е боядисана в червено (kirmizi mum). В предишен период агата е изпращал глашатаи, които са наизустявали текста с поканата и са го възпроизвеждали в селата и градовете. Днес връчването на свещи е ритуализирано с цел да се продължи традицията.

на нематериалното културно наследство на човечеството²⁷, а Одрин има и един паметник на ЮНЕСКО – джамията „Селимие” (2011)²⁸. Веднага правят впечатление няколко основни тенденции. Големият брой на вписани в Представителната листа елементи на нематериалното културно наследство в европейски контекст²⁹ може да се сравнява само с този на Франция, Испания, Белгия и Хърватия. По-задълбочен анализ на тези вписвания показва, че са номинирани както елементи, които са разпространени също извън Турция, така и такива, които могат да се смятат за специфични. И двата типа елементи, с изключение на фестивалите Къркпънар и Месир Маджун, не са локално фиксирани, т.е. те са номинирани като представителни за страната като цяло. Съдържанието и структурата на номинациите може да се интерпретира като очертаващо Турция едновременно като център на културни практики, разпространени в целия регион, и като специфична с характерни културни феномени. Очевидно е и че в последните години малко турски региони участват в политиката по валоризиране и легитимиране на наследството чрез листите на ЮНЕСКО – това е особено забележимо при паметниците (така например между вписването на Троя и на Селимие джамията минават 13 години). Вероятно такова вписване се възприема и като един от механизмите, чрез които Одрин да се утвърди като културен и туристически център както вътре в самата Турция, така и в международен план. По подобен начин може да се интерпретира и номинацията на Къркпънар – чрез международното признание тя носи търсения авторитет на града и в националните рамки. Това дава повод и за основателните въпроси дали представителните листи на ЮНЕСКО не се оказват повече в служба на тясно национални интереси и не са ли те по-скоро инструмент за валоризиране и легитимиране, отколкото за опазване.

Друг важен въпрос е този за отношението към и разбирането на нематериалното културно наследство. Сред мерките за съхраняването на фестивала на мазните борби документите на проектната кандидатура посочват необходимостта да се документира и изследва мястото на традиционните игри в съвременното общество, да се повиши информираността на местната общност за фестивала като нематериално културно наследство, да се популяризират традиционните борби като живи елементи на наследството в Турция и в други страни. Конкретните стъпки за съхраняването на нематериалното културно наследство в кандидатурата включват да се разшири обсегът на фестивала, така че да се осигури участието на повече неправителствени организации, да се създаде фондация за икономическо подпомагане на фестивала, да се съберат и систематизират мелодиите на музикалните изпълнения на Къркпънар. Планира се също така да се създаде музейна сбирка за Къркпънар в Тракийския университет, да се направят нови документални и аудиозаписи от провежданите мазни борби, да се подготви книга за Къркпънар и пр.

---

²⁷ Това са: Фестивал Месир Маджун (2012), Традицията на церемонията Кешкек (2011), Сема, алеви-бекташки ритуал, Традиционните срещи Сохбет, Фестивалът на мазните борби Къркпънар (2010), Традицията Ашкълък (менестрелство), Карагъоз, Новруз/ Ноуроуз/ Ноороз/ Навруз/ Науроз/ Невруз (съвместна кандидатура с Азербайджан, Иран, Киргизстан, Пакистан и Узбекистан) (2009), „Изкуството на Медах – обществените разказвачи, и Мевлевийски ритуал Сема (2008).

²⁸ Останалите паметници на ЮНЕСКО в Турция са: Неолитен обект Чаталхьоюк (2012), Джамията Селимие и нейния социален комплекс (2011), Археологически обект Троя (1998), Град Сафранболу (1994), Древен град Ксант и храм Летоон, Хиераполис-Памуккале (1988), Археологическите находки на хълма Немрут-Даг (1987), Хатуша: хетската столица (1986) и Голямата джамия и болница в Дивриги, Исторически местности на Истанбул, „Национален парк Гьореме и скални обекти в Кападокия (1985).

²⁹ В системата на ЮНЕСКО Турция спада към региона на Европа и Северна Америка, където впрочем са страни и като Азербайджан, Казахстан, Таджикистан, Израел и пр.

Повечето от тези стъпки са в ход още при подготовката на проектната кандидатура, но някои са планирани в дългосрочна перспектива като възможност да се осигури устойчивост в практиките по съхраняване и популяризиране на традицията.

Изброените мерки поставят няколко акцента – върху документирането и съхранението на фестивала като информационни натрупвания и върху привличането на заинтересовани от това опазване актьори и, съответно, финансови ресурси. В този план номинацията на Къркпънар може да се сравни с други подобни вписвания в Представителната листа, най-вече фестивали като Черешовият фестивал в Сефру (Мароко), Фестивалът на св. Франциск от Асизи в Куидбо (Колумбия) или фестивала от Сан Игнацио де Моксос (Боливия). Впечатление прави специфичният подход на турската държава, който се отличава в мерките, предприети от кандидатстващата страна за опазване на елемента, а именно издаването на специални наредби за закрила на двата фестивала (за Къркпънар има наредба от 2000 г., допълнена през 2009 г., а за Месир Маджун се планира да бъде изготвена). Този акт е изключително показателен за отношението на националната власт към наследството на Къркпънар (и респективно на Месир Маджун). Анализът на Наредбата за историческите мазни борби Къркпънар на Генералната дирекция за младежта и спорта на Турция разкрива някои любопитни похвати, основаващи се на официално юридическо кодифициране на традиционните елементи на фестивала и целящи регулация на ключови моменти в организацията и провеждането му. В нея е фиксиран организационният комитет, оглавяван от кмета на Одрин и включващ представител на Федерацията по борба, агата, общински служител, отговарящ за младежта и спорта, както и общинския счетоводител. В няколко члена са определени принципите за избор на агата и неговите правомощия, както и задълженията и облеклото на джазгърите. Съдържанието на наредбата би могло да се интерпретира и като своеобразен резултат от тенденциите за „нарушаване” на традиционните модели в провеждането на фестивала, засягайки най-уязвимите моменти.

Описанието на Къркпънар в документите за номинацията не пропуска да отбележи и заплахите, пред които традицията на мазните борби се изправя в днешно време, сред които опасността от забравянето на някои от традиционните практики и нарастващата комерсиализация. Този дял от досието остава обаче неразгърнат, а възможните предизвикателства, пред които традиционното наследство ще се изправи след вписването в списъка на ЮНЕСКО, изобщо не са споменати. За местните институции, както и за държавните власти, инициативата за „възраждането” на интереса към мазните борби изглежда е водена най-вече от идеята за функциите на фестивала като икономически ресурс и като средство за привличане на повече туристи в града и региона. Макар и да е открито като ценно само по себе си, съхраняването на културното наследство е разглеждано най-вече в светлината на потенциала, което то носи за развитието на местната икономика и туризъм. В речта си по повод вписването в списъка на ЮНЕСКО кметът на Одрин Хамди Седефчи отбелязва, че „туристите, предпочитайки културно и историческо посещение пред комбинацията от море, пясък и слънце, най-напред поглеждат в списъка на ЮНЕСКО и едва след това организират своите ваканции. Повечето американски и японски туристи го правят. Ние сме горди, че сме част от този списък. Броят на туристите със сигурност ще се увеличи.”³⁰ През 2011 г., в интервю за английската преса, той откроява Къркпънар като „едно от десетте събития, които трябва да се видят”, като открито подчертава колко важно

---

³⁰ http://www.edirnekirkpinar.com/index.php?option=com_content&view=article&id=77%3Asedefci-qlistede-yer-almak-bize-gurur-verirq&catid=38%3Ahaberler&lang=en

е това за подпомагането на туризма в града.³¹ Впрочем, още през 2008 г. общината в Одрин печели награда към проект EDEN именно с Къркпънар, с което е поканена да представи фестивала на Европейските дни на туризма в Брюксел.³²

Увеличаването на туристическия интерес към празника не е възприемано в кандидатурата като носещо заплаха за комерсиализация на традицията. Напротив, то е подчертано като ключов елемент от практиките по популяризиране на наследството, в духа на препоръките на ЮНЕСКО. Това, разбира се, има своите основания, доколкото стремежът за привличане на туристически поток в дните на фестивала е свързан с намерението да се рекламира традицията, да се опознаят нейните елементи и специфика от широк кръг хора (при това не като участници, а като туристи наблюдатели),³³ а така и да се съдейства за използването на традиционното наследство като средство за набавяне на икономически ресурс на местно и регионално ниво. Не е изненада в този смисъл, че именно като насочен главно към туристите и гостите на града, градът е изпъстрен с плакати и украса по случай празника, а магазините и сергиите обсипани със сувенири и символи на Къркпънар – от червените свещи до миниатюрни форми на „къспет“ или статуетки на борци в захват. Същевременно много от акцентите на фестивала са изместени в посока съпътстващите мазните борби събития – панаира около стадиона, където голяма част от гостите разглеждат, пазаруват и вкусват местни кулинарни специалитети; концертите на естради в различни части на града, където наблюдават изпълнения на певци, танцьори и инструменталисти; фотографските изложби, където научават за борби от предишни години през погледа на фотообектива. За много от туристите, фестивалът се свързва именно с този тип съпътстващи дейности, а традицията остава поддържана и популяризирана на арената на стадиона, на мястото, където тя е поощрена от официалните гости, заснета от фотографите и представяна чрез фото и видеоматериали в изложби, репортажи и публикации след края на събитието.

Доколкото и преди процедурата на номинацията, мазните борби и Къркпънар се радват на значителна популярност, „популяризирането“ на наследството, което е залегнало в проектната кандидатура, явно е насочено от една страна извън границите на Турция, а от друга – в посока на това наследство да се осъзнава като ценност, която може да се представи пред света. Поредицата от медийни събития, съпровождащи подготовянето и обявяването на номинацията на ЮНЕСКО, имат за цел именно пропагандирането на фестивала като „наследство“, което е ценено и поддържано от местната общност и показано с гордост пред международна публика. Това обяснява и интереса на турски високопоставени политици към фестивала през последните години и най-вече на министър-председателя Реджеп Тайип Ердоган, който присъства на финала на мазните борби и участва в церемонията по награждаването през 2011 г. Фестивалът обаче е възможност не само за валоризиране на наследството и за честване на поддържаната в продължение на векове традиция, но същевременно и за съграждане и отправяне на послание за това какво е наследството на Турция. Преглед на материалите, рекламиращи Къркпънар, показва, че той е подходящ за представяне в различни среди, тъй като неговата многопластовост и многопосочност предоставят палитра от символи – фестивалът, поезията, ритуалът,

---

³¹ http://www.edirnekirkpinar.com/index.php?option=com_content&view=article&id=80%3Akrkpnarn-haber-yapimas-cok-oenemli&catid=38%3Ahaberler&lang=en

³² <http://www.ec.europa.eu>

³³ Така например, освен че са отразявани на специални екрани в района около стадиона, състезанията са предавани пряко по местната телевизия, както и в телевизии с национален обхват (напр. телевизия Rumeli).

музиката, занаятите, спортът. Всъщност „спортната“ страна на Къркпънар не е застъпена в кандидатурата за неговото вписване в Списъка на ЮНЕСКО – единствено в резюмето има намек за това, че става въпрос за (национално) състезание по борба. Това наблюдение още веднъж подчертава възможността, която контекстът, продуциран от Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г., и изобщо разбирането за нематериално културно наследство дават – става въпрос не толкова за обективно измерими категории (както е до голяма степен при материалното наследство), а най-вече за отношения, послания, употреби.

Едно от възможните обяснения за засиления интерес към Къркпънар през последните години и по-специално за неговото значение като културна традиция, която може да бъде представяна и популяризирана в международен план, е потенциалът на фестивала за благодатни препратки към наследството на Османската империя и към нейната геополитическа и културна роля на границата между Европа и Азия. Продължителната и отвеждаща далеч назад в миналото традиция на Къркпънар, символната му обвързаност с историята на османското навлизане на европейския континент, провеждането му в някогашната столица на Османската империя и в непосредствена близост до нейния геополитически център, директните препратки, които той прокарва към традициите на султанския двор и към имперската власт и пр. предоставят подходящ ресурс за съвременните подстъпи в Турция за ново осмисляне на имперското минало. Показателно е например, че макар в номинацията за ЮНЕСКО да е открояна традицията на борбата и на мазните борби конкретно, на преден план е именно фестивалът Къркпънар, чието име, място на провеждане и организация под формата на турнир дават благодатна възможност да се прокара идеята за приемственост в продължение на повече от шест столетия, като фестивалът се свърже със създаването на Османската империя и утвърждаването ѝ на европейска територия.³⁴ Впрочем, както това е открояно в кандидатурата, предложението за вписване е във връзка с приближаващата „650-тата годишнина“ от зараждането на тази традиция, като по този начин чества колкото приемствеността на тази практика във времето, толкова и битките на османските войски при нахлуването на Балканите.³⁵ Открояването именно на фестивала като номинация е оправдано с неговата старинност (това, че той е считан за един от най-старите в света), трайност във времето („провеждан без промяна в продължение на векове”),³⁶ и продължителност като културна практика – доколкото той е също „най-дълго организираното и най-древното все още запазено спортно състезание, надхвърлящо по тези показатели дори Олимпийските игри.”³⁷ Всичко това е многократно подчертано както в кандидатурата, така и в многобройните изказвания след успешната номинация и при следващите провеждания на фестивала.

Добре известна е на специалистите хилядолетната история на борбите в Средиземноморския ареал, Западна и Централна Азия в рамките на различни държавни образувания и периоди – Вавилон, Египет, Древна Гърция, Римската и Монголската

---

³⁴ Както в номинацията, така и в съвременното представяне на фестивала например отсъстват препратки за неговата историческа променливост във времето и съответно за неговото местене в няколко селища. Напротив – подчертава се неговата „изконност” именно в местността край Одрин, която пък се подсилва от легендата и пр. Тази процедура може да се определи – по думите на Дж. Боярин – като своеобразно „преначертаване на паметта”, т.е. като резултат от политики на реорганизиране на времепространството (вж. Boyarin 1994).

³⁵ Още в резюмето към файла на номинацията е посочено, че „Къркпънар се появява през XIV век в Румелия и е един от най-старите фестивали в света (648 години”. – стр. 3.

³⁶ „Това, което отличава Къркпънар от всеки друг фестивал по борба, е неговата богата културна форма, която е съхранила своя традиционен образ в продължение на векове.” – стр. 4 от файла на номинацията.

³⁷ Вж. формуляра на номинацията: www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00386

империи и пр. Широко разпространена в почти цяла Азия и Средиземноморието, борбата като тип бойно изкуство и демонстрация на физическа сила и умения, е позната в различни форми и стилове. Различни са и формите на провеждането на състезания по борба – от обвързаност с религиозни празници, през локални прояви на спортно съревнование, през събития с турнирен характер, обхващащи няколко региона, до покровителствани от царе и императори практики и поддържане на различни школи и обучителни центрове. В редица случаи имаме наличие на няколко от тези компонента – както е и при традицията на мазните борби в Османската империя, които съчетават локални прояви на тези практики и турнири с широк географски диапазон, религиозна празничност и светски мероприятия под формата на спортно състезание, имперското покровителство и насърчаването на обучението в борчески умения като масова практика. Наред с други бойни изкуства като стрелбата с лък, ездата и хвърлянето на копие, борбата има продължителна традиция в историята на военното дело в Османската империя. Традицията на специалното намазване на тялото не съществува в по-ранните форми на борба сред турците от Средна Азия и сред тези, които идват до Балканите (Krawietz 2012: 205), и не е изключено тази традиция да е свързана именно с подемане и разгръщане на практики, които са заварени при нашествието на селджукските турци в Анатолия и Югоизточна Европа.

Специфичната отвореност на Къркпънар към Балканите като културно пространство е обусловена обаче в най-силна степен от провеждането на борбите именно в Тракия, на територията на днешна европейска Турция, и от историческите проекции, плътно обвързващи мазните борби именно с този регион. Това от своя страна е свързано и с промените, настъпили с Одрин през XX век – от своеобразен център на империята до началото на века, през западането му след Първата световна война, маргинализирането му като културно пространство, и едва в края на века постепенното му възвръщане като център на Европейска Турция (вж. Златкова 2012: 80-82). По един донякъде парадоксален начин значението на Одрин като граничен град (в непосредствена близост до строго охраняваната през Студената война българо-турска граница) нараства особено в последните години на комунистическия режим в България и при Възродителния процес, когато граничният район и самият град Одрин са основен пункт за първоначално пребиваване и насочване на потоци от изселници към вътрешността на Турция. Това значение нараства още повече след началото на демократичните промени в България, последвалото „отваряне” на границата и новият поток от хора, преминаващи през него в Турция с цел търсене на работа, търговия или туристически пътувания. Докато днес граничният пункт „Капитан Андреево – Капъкуле” е сред най-натоварените в Европа, населението на Одрин се състои главно от преселници от всички краища на Балканите, включително България. Това социокултурно състояние се допълва и от множеството останки от предишния мултиетничен град – български църкви, синагога, училища и колежи и пр., много от които се реставрират през последните години с цел превръщане в обекти на културното наследство.

Съвременният Одрин икономически разчита на своята граничност. Това е видно в множеството дейности, свързани с охраняването и пресичането на границата: туристическо предлагане и трансгранични инфраструктурни и образователни проекти. Същевременно, в културен план градът се конструира като „център” – на Балканите и Европейска Турция, средоточие на локалното, националното и световното наследство, вкл. религиозно. За това свидетелстват двете най-значими събития в културния календар на града – Международният фестивал Какава, провеждан в началото на май, и Къркпънар в края на юни. Двете прояви са взаимно свързани и в много отношения си приличат – места на

провеждане, елементи, някои участници и др.³⁸ И при двете се подчертава образът на Одрин като мултиетничен град, център и обединител на бившата империя, като пространство за преплитане на локално и имперско. През последните години загрижеността на местната администрация към наследството на Одрин видимо нараства, като освен двете споменати номинации за световни листи на ЮНЕСКО (Селимие джамия и Къркпънар) заслужава да се отбележат например новоизграденият културен център (Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı³⁹) и честото гостуване напоследък на танцови, музикални и театрални състави от различни (най-вече балкански) страни. В такъв контекст изплува и визията за имперското в неговия културно-строителен и културно-обединителен смисъл – във видимите опити официалните власти да свържат съвременните форми на фестивала с неговите корени в установяването на Османската империята на Балканите, във включването на елементи, отнесени към имперската традиция и в рефрена (в речи, коментари и пр.), че става въпрос за една „споделена традиция” от времето, когато всички балкански страни са живели съвместно в рамките на империята. Това впрочем е и основното послание на повечето от съпътстващите фестивала събития, които са заявени като имащи общобалкански измерения (Балкански кулинарен фестивал, Балкански музикален фестивал и пр.), но при който идеята за споделените културни традиции е съпроводена от визиите за водещата роля на Турция сред страните от Югоизточна Европа и Черноморския регион.

Всичко това помага да се разбере още по-добре значението на Къркпънар като ресурс за „колективна памет” за исторически събития от времето на Османската империя. В действителност пренесената през вековете културна практика на турнира по мазни борби в Източна Тракия съдейства за прокарването на мост към епизоди от турската история, които са обвеяни с историческа слава, но които поради специфичната дистанция и дисконтинуитет спрямо имперското минало, внесени след създаването на Републиката, често пъти са оставали неекспонирани, пренебрегвани и дори отричани в турското общество. Широко разгърнатата политика за модернизация след създаването на Републиката през 1923 г. поставя Османската империя в положение на политическо, социално и културно „наследство”, което трябва да бъде преодоляно. В продължение на почти столетие препратките към него на официално ниво са сравнително изолирани и макар че славните страници от политическата история на Османската империя не спират да се отбелязват, те обикновено остават в сянка на завоеванията от периода на светско републиканско управление. В редица културни форми обаче (независимо дали експлицитно или не) практики, отвеждащи пряко към живота в Османската империя продължават да присъстват неизменно, и Къркпънар е един от най-благогатните примери в това отношение. Почти всеки елемент от фестивала като културен комплекс има корени в имперското минало, като се започне от легендата за неговото възникване, през основните ритуални лица в него и се стигне до самия ритуал на борбите. Не е случайно например, че дори самата дума „пехливан”, която е с персийски корен и е широко разпространена в културите от Централна Азия и Близкия Изток, също е обвързана исторически с установяването на империята, доколкото по време на селджукските турци воините, които се държат героично, войниците

---

³⁸ Провеждането на Какава е по времето, когато в миналото (преди изместването в края на юни) се е провеждал Къркпънар, а именно – непосредствено преди Хъдърлез, което допълнително очертава семантичната връзка между двата празника.

³⁹ Сградата е реставрирана и центърът е изграден в рамките на трансграничен проект „Пътуване през богатото културно многообразие на граничния регион Ямбол – Одрин”, реализиран от Община Ямбол и Генералния секретариат на специализираната администрация на провинция в Одрин, финансиран от ЕС (www.yambol-edirne.com).

и конниците също са наричали „пехливани“.⁴⁰ Нещо повече, посредством ритуални участници като напр. „Еничарския оркестър“, самите борци и осмислянето на турнира като провеждан някога под патронажа и с прякото участие на султана, се възкресяват образи от това минало, припомнят се победни битки и се утвърждава митът за турската сила и воински добродетели. Славата на миналите епохи е пренесена в самата тъкан на Къркпънар като културно наследство и чрез него се преобръщат символично военните загуби, лишили Османската империя от нейните европейски владения, и се утвърждава непреходното присъствие на тази власт в региона.

Прочитът на мазните борби през призмата на съхранените в него препратки към османската традиция е особен интересен от гледна точка на осмислянето на тази традиция в различните национални държави на Балканите. Независимо от официално заеманата дистанция към османското наследство в почти всяка една от получилите политическа самостоятелност държави, в много от тях мазни борби продължават да се провеждат и до днес. Понякога то е интерпретирано като ограничено почти само до мюсюлмански общности в тези страни, в други случаи като имащо смисъла на наследство с ясно изразена локална специфика, но встрани от различните интерпретации от страна на локални общности или национални елити, в повечето случаи е налице опит за прочита на тази традиция в плана на национално или регионално специфичното. Както уместно отбелязва П. Петров, през местния и „национален“ прочит на една такава традиция из целия полуостров може по особен начин да се открият особеностите в представянето на отделните културни, национални и пр. идентичности (вж. Petrov 2007; Петров 2000). Почти във всяка държава има вътрешни регионални различия – обикновено те са във връзка с конфесионалната и етническата структура на съответния регион.⁴¹ На пръв поглед много от тези практики изглеждат като своеобразна версия на мазните борби в Турция, но в действителност са налице и цял ред различия, които свидетелстват и за специфичния път, който традицията в Турция е извървяла през последното столетие. Сред разликите, на първо място е силното институционализиране на мазните борби в Турция (за разлика от другите региони на Балканите) – факт, който е обусловен както от самото превръщане на Къркпънар като най-престижно събитие сред другите подобни турнири, така и от развоя, който тази традиция има през XX век. Ако от една страна светските тенденции в турската държава са помогнали да се задълбочат значенията на борбата като „спорт“ (при това вече като „национален“), а обучението по борба да залегне в учебни програми в училища и спортни центрове в цяла Турция, от друга, мазните борби имат и идентификационни характеристики, които другите държави от региона трудно биха могли да открият. А сред тях – легендарните проекции към възникването на фестивала при установяването на османските племена на Балканите, специфичния характер на турнира днес като национална емблема, и не на последно място – самото притежаване на топоса „Къркпънар“, който независимо от няколко премествания в началото на XX век, „остава“ на турска територия.

---

⁴⁰ Вж. <http://www.kirkpinar.com>

⁴¹ Така например, отношението към мазните борби в гръцка Македония е различно от това в съседната гръцка част на Тракия, а подобни различия има и в република Македония, където вече освен турци и македонци в провеждането на борбите участват и албанци, които всъщност са и основни актьори. Всичко това се усложнява допълнително и от факта, че през последните 10-15 години (след облекчаване на режимите за прекосяване на границата) цели групи борци – граждани на някоя от балканските страни пътуват не само из Балканите, но така също в Западна Европа, най-често в страни с голяма турска или албанска диаспори (Швейцария, Германия, Холандия и пр.).

Това символно притежаване на мястото и плътността на историческите препратки към значими моменти от турската история имат решаващо значение за особения институционален статус на мазните борби в Турция, който отсъства при този тип мероприятия в другите балкански страни, където те рядко имат значението на „спортно състезание“, а най-често са обвързани с религиозни празници или друг тип селищни празненства. Погледнато в исторически план, разпадането на Османската империя, създаването на националните държави и прокарването на нови геополитически граници поставя културни практики от този тип пред особено предизвикателство – локалните прояви на състезанията по борба вече са откъснати от съществуващите културни мрежи в рамките на империята, а за много от изявените борци от Балканите след Балканските войни вече става и невъзможно да вземат участие в Къркпънар. С много от тези локални версии на мазните борби се случва вероятно нещо сходно на промяната на поклонническите практики и свързаните с тях религиозни пространства след прокарването на нови държавни граници (вж. Вълчинова 1999), а именно – тяхното вече самостоятелно съществуване – като части от предишна цялост, всяка от които вече има своя логика на функциониране, осмисляне и поддържане като културна традиция. Подобно също на големите пазари и панаири от миналото (вж. Ръждавичка 2005; Ръждавичка 2012), при които през дълги периоди от време протича интензивен икономически, социален и културен обмен и които след прокарването на новите политически граници западат и се превръщат в бледи версии на преди това активни практики, съревнованията по мазна борба в различни точки на Балканския полуостров, остават като островчета от едно разкъсано цяло, брънки от мрежа, които вече имат свой самостоятелен живот в други културно-политически контексти и в различни прочити като културно „наследство“.

Да се очертае смисълът на Къркпънар главно през призмата на настъпилия в края на XIX и началото на XX век пространствен и политически дисконтинуитет, би било донякъде подвеждащо, ако не се вземе предвид и това, че този период съвпада също с големия водораздел между традиция и модерност в европейската култура, а също и в други култури по света. За повечето страни от Балканите този преход (защото става въпрос по-скоро за преход, отколкото за делитбена линия) до голяма степен съвпада с постигането на политическа самостоятелност от Османската империя, поради това и със специфичните траектории на осмислянето на наследени от този период културни практики. Докато някои от тях отпадат и са обект на преодоляване и забравяне като „изостанали“ и „неприемливи“, други се „национализират“ и дават подтик за разнообразни прояви по тяхното съхраняване, естетизиране, музейфициране и популяризиране – като представляващи „изконни прояви“ на народния дух.⁴² В един по-широк географски и исторически план обаче става въпрос също така за започналото в към края на XIX век постепенно и често пъти необратимо отпадане на редица традиционни практики пред настъпващите модернизационни процеси. Наред с промените, настъпващи по отношение на предишни форми, продукти и контексти на културна дейност, изчезването и промените на много от тези практики са свързани и с промяна на много от предишните социални ниши и културни пространства на изява, с дълбоки трансформации на много от съществуващите канали за предаване на социално и културно знание. По отношение на мазните борби – както подчертава Хершисер, участието в тях поне в миналото е предоставяло „арена, на която мъжете от различни възрасти могат

---

⁴² За двойственото отношение (като обект на преодоляване и на естетизиране), което националният елит в следосвобожденска България има към традиционното наследство от периода на османска власт в различни негови прояви (облекло, храна, архитектура, словесен фолклор и пр). вж. Дечев 2008.

да утвърдят и поддържат своя статус вътре в мъжката йерархия на общността” (Hershiser 1998: 4). Това далеч не е така при съвременните условия на провеждане на тези съревнования – дори в Турция, а още по-малко в другите балкански страни или пък на места по света, където вече се провеждат мазни борби (напр. в Западна Европа, Япония, САЩ). Освен като израз на нови тенденции, свързани с мероприятиято като „спортно събитие”, като спектакъл или дори шоу, повечето от тях са израз и на своеобразен досег с „културна екзотика” и на особена „културна носталгия” (не задължително „имперска“ такава!) – за ниши на социално поведение и форми на социализация, които вече са изчезнали като непосредствен и актуален контекст в съвременния свят.

От такава перспектива погледът към други страни (напр. в Централна и Източна Азия), където различни бойни изкуства и физически умения се съхраняват, поддържат и популяризират като наследство, също може да предложи добра основа за анализ. В много от тези страни различни форми на борба, езда, стрелба с лък и пр. имат значение на изконни традиции, които са предавани от поколение на поколение и са поддържани до днес като живо културно наследство. Притежаващи понякога статут на „национален спорт”, те утвърждават специфични прояви на културната идентичност на различни общности и групи и осъществяват приемственост със света на предците, независимо от променените социокултурни условия и отслабването на много от предишните практики. Ключова роля в осъществяването на тази връзка играе разгърнатата система на обучение на млади хора в тези културни традиции и тяхното възприемане като „популярна култура”, която наред с усвояването на практически умения, може да служи и като форма за забавление.

Не е случайно в тази връзка и това, че сред различните кандидатури, предложени в Представителния списък на ЮНЕСКО или в Списъка с елементи, нуждаещи се от спешна защита, има няколко номинации, които имат пряка връзка с вековни военни традиции и демонстрации на атлетически умения.⁴³ Макар и в различна степен, при всички тях е налице отчетлива връзка с предишни аристократични или имперски традиции, изведена в номинациите посредством препратки към древни империи или към форми на забавление в аристократична среда. Налице са също така и редица любопитни преплитания между елитарна и популярна култура при днешното поддържане и интерпретиране на тези традиции, което впрочем може да се наблюдава и в представянето на съхранени от средновековието турнири в Европа като масова практика. Очевидно съревнованията и игрите, свързани с физическа подготовка и умения, притежават не само богат потенциал за репрезентиране на национални и етнокултурни общности, но също представляват и особена устойчивост като социални практики, които да позволят и тяхната сравнително висока степен на съхраненост като културно наследство. Именно с това – с възможностите, които предлага за прокарване на паралели към епизоди от далечно и понякога идеализирано минало, с отвореността си за преплитане на различни сфери на културна дейност (както традиционни, така и актуални) и със специфичните значения на „спортно съревнование” като социална изява за индивиди и групи – Къркпънар запазва своята популярност както на

---

⁴³ Така е например с Наадам – монголския традиционен фестивал, включващ езда, борби и стрелба с лък (в Представителния списък от 2010 г.), с иранската Зурхана („дом на силата”) – комплекс от физически упражнения и борба (вписана пак на същата сесия), корейската Таекуон – древна практика на ходене по въже (в Представителния списък от 2011 г.), или Невруз (вписан през 2009 г.) – мултинационална номинация (Азербайджан, Индия, Иран, Киргизстан, Пакистан, Турция, Узбекистан), която в повечето страни включва също и спортни мероприятия, напр. ходене по въже, надбягвания с коне или традиционни борби.

официално, така и на масово ниво днес. А това е и своеобразна гаранция, че фестивалът и свързаните с него състезания по мазна борба ще запазят своята виталност и в бъдеще.

В заключение ще отбележим, че освен за конструиране на идея за приемственост във времето, за широки възможности за конструиране на колективни идентичности, и за поддържане на традиции в един „пост-традиционен” контекст, Къркпънар поставя и редица въпроси за това какво точно е наследството, къде преминава границата между спонтанността на неговото поддържане като практика и инициативите отвън за мобилизиране на неговия смислов ресурс в съвременността. Факт е, че и при този фестивал, както и при повечето други номинации за вписване в листите на ЮНЕСКО (а и не само при тях), популяризирането на наследството често довежда до разгръщане на поредица от икономически и туристически инициативи, които поставят нови предизвикателства пред самото съхраняване на наследените практики в „автентичен” вид. Не по-малки са и предизвикателствата, настъпващи при отварянето на локалните и регионални традиции за световна публика и при превръщането им в „наследство на човечеството”. Доколкото всяко едно завръщане към традицията и нейно актуализиране в нов интерпретативен ключ е само по себе си форма на носталгия към културни практики, отнесени към миналото, в „интернационалните” и „глобални” измерения на тези културни практики може да открием контурите и на специфичен тип носталгия към наследството като универсална ценност.

Литература:

Ападурай, Арджун 2006: Свободната модерност: Културни измерения на глобализацията. София: ЛиК.

Вълчинова, Галина 1999: Знеполски похвали – локални религии и идентичност в Западна България. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов”.

Златкова, Меглена 2012: Градът и границите: пространства на миграции. В: Ганева-Райчева, В., М. Елчинова, М. Златкова, Н. Вуков (съст.). Миграции от двете страни на българо-турската граница: наследства, идентичности, интеркултурни взаимодействия. София: ИЕФЕМ-БАН, 75–90.

Моллов, Тодор 2001: Легендите за Саръ Салтък и българските фолклорно-митологични представи за летния свети Никола. – Литернет, 7 (20). <http://liternet.bg/publish/tmollov/saltyk.htm>.

Петров, Петър 2000: Кой, как, за какво се бори. За някои употреби на „народната борба”. – Българска етнология, кн. 3, 28–47.

Ръждавичка, Евелина 2005: Балканските панаири като икономическа институция и социално пространство. – В: Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar Pişkilerei Sempozyumu 11-13 Mayıs 2005. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 229–236.

Ръждавичка, Евелина 2012: Балканският панаир в огледалото на българските народни песни: теми и герои. – В: Саръ салтък и балканската алевийско-бекташийска култура. http://www.uni-vt.bg/pages/636/uplft/ISTORIA_I_KYLTYRA_exs.BG.doc.

Alivizatou, Marilena 2012: Intangible Heritage and the Museum: New Perspectives on Cultural Preservation. Walnut Creek: Left Coast Press.

AlSayyad, Nizar (ed.) 2001: Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism. London, New York: Routledge.

Anderson, June 1998: Return to Tradition: The Revitalization of Turkish Village Carpets. San Francisco: California Academy of Sciences.

- Aplin**, Graeme J. 2002: *Heritage: Identification, Conservation, and Management*. South Melbourne: Oxford University Press.
- Arnold**, John, Kate **Davies**, Simon **Ditchfield** (eds.) 1998: *History and Heritage: Consuming the Past in Contemporary Culture*. Dorset: Donhead.
- Aytekin**, Burhan 2012: *Türklerde Spor Alanları*. – Edirne Yenigun, 6 Temmuz.
- Baxter**, Ian 2010: *Heritage Values and World Heritage*. *Global Heritage Tourism: the Value of Experiencing the Past*. – In: Smith, G. S., Ph. M. Messenger, H. A. Soderland (eds.). *Heritage Values in Contemporary Society*. Walnut Creek: Left Coast Press, 241–254.
- Boniface**, Priscilla, P. J. **Fowler** 1993: *Heritage and Tourism in “the Global Village”*. London, New York: Routledge.
- Boswell**, David, Jessica **Evans** (eds.) 1999: *Representing the Nation, a Reader: Histories, Heritage and Museums*. London: Routledge & Open University.
- Boyarin**, Jonathan 1994: *Remapping Memory: The Politics of Timespace*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bozdoğan**, Sibel, Resad Kasaba (eds.) 1997: *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*. Seattle: Washington University Press.
- Brown**, L. Carl (ed.) 1996: *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*. New York: Columbia University Press.
- Casey**, Edward S. 1987: *The World of Nostalgia*. – *Man and World*, 20: 361–84.
- Cleere**, Henry 2001: *The Uneasy Bedfellows: Universality and Cultural Heritage*. – In: Layton, Robert., Peter. Stone, Julian. Thomas (eds.). *Destruction and Conservation of Cultural Property*. London: Routledge, 22–29.
- Corsane**, Gerard (ed.) 2005: *Heritage, Museums and Galleries: an Introductory Reader*. London: Routledge.
- Deringil**, Selim 1993: *The Invention of Tradition as Public Image in the Late Ottoman Empire, 1808 to 1908*. – *Comparative Studies in Society and History*, 35(1): 3–29.
- Eriksen**, Thomas H. 2001: *Between Universalism and Relativism: A Critique of the UNESCO Concept of Culture*. – In: Cowan, Jane K., Marie-Benedicte Dembour, Richard Wilson (eds.). *Culture and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 127–148.
- Ger**, Güliz, Fabian F. **Csaba** 2000: *Consumption, Globalization, and the Other: Cultural Production and Authenticity in a Post-Traditional World*. – *Advances in Consumer Research*, 27: p. 131.
- Graburn**, Nelson H. H. 2001: *Learning to Consume: What is Heritage and When is it Traditional?* – In: AlSayyad, Nezar (ed.). *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism*. London: Routledge, 68–89.
- Graham**, Brian, G. J. **Ashworth**, J. E. **Tunbridge** 2005: *The Uses and Abuses of heritage*. – In: Corsane, Gerard (ed.). *Heritage, Museums and Galleries: an Introductory Reader*. London: Routledge, pp.11–25.
- Graham**, Roy E. 2010: *The Protection of Heritage Values while Utilizing World Heritage Sites for the Benefit of the Community*. – In: Smith, George S., Phyllis M. Messenger, Hilary A. Soderland (eds.). *Heritage Values in Contemporary Society*. Walnut Creek: Left Coast Press, 267–278.
- Gregory**, Derek 2001: *Colonial Nostalgia and Cultures of Travel: Spaces of Constructed Visibility in Egypt*. – In: AlSayyad, Nezar (ed.). *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism*. London: Routledge, 111–151.

- Güvenç**, Sefer (ed.) 2005: Common cultural heritage: Developing local awareness concerning the architectural heritage left from the exchange of populations in Turkey and Greece. İstanbul: Foundation of Lausanne Treaty Emigrants.
- Haddad**, William, William **Ochsenwald** (eds.) 1977: Nationalism in a Non-national state: The dissolution of the Ottoman Empire. Columbus Ohio State: UP.
- Halbertsma**, Marlite E. 2011: Introduction. – In: Halbertsma, M. E., A. van Stipriaan, P. van Ulzen (eds.). The Heritage Theatre: Globalisation and Cultural Heritage. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 1–26.
- Hall**, Stuart 1991: The Local and the Global: Globalization and Ethnicity. – In: Culture, Globalization, and the World System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity, edited by Anthony King. Binghamton: State University of New York at Binghamton, 19–40.
- Hershiser**, Carl M. 1998: Blood, Honor and Money. Turkish Oiled Wrestling and the Commodification of Traditional Culture.[Unpublished PhD dissertation, Austin].
- Hobsbawm**, Eric, Terence **Ranger**, 1983: The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Howard**, Peter 2003: Heritage: Management, Interpretation, Identity. London: Continuum.
- Hutter**, Michael, Ilde. **Rizzo** (eds.) 1997: Economic Perspectives on Cultural Heritage. New York: St. Martin's Press.
- Inalcik**, Halil 1996: The Meaning of Legacy: The Ottoman Case. – In: Brown, L. Carl (ed.). Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East. New York: Columbia University Press, 13–22.
- Işli**, Nedret E., M. Sabri **Koz** 1998: Edirne: Serhattaki Payitaht. İstanbul: I. Baskı.
- King, T. F.** 2009: Our unprotected heritage: whitewashing the destruction of our natural and cultural environment. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Kirbaçoğlu**, Murat, Mohamed **el-Fers** 2009: Kirkpinar – All about Turkish Oilwrestling. http://books.google.bg/books?id=PftYECHITX8C&printsec=frontcover&hl=bg&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
- Kirshenblatt-Gimblett**, Barbara 1998: Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage. Berkeley: University of California Press.
- Kirshenblatt-Gimblett**, Barbara 2006: World heritage and cultural economics. – In: Karp, I., C. A. Kratz, L. Szwaja, T. Ybarra-Frausto (eds.). Museum Frictions: Public Cultures/Global Transformations. Durham: Duke University Press, 161–202.
- Heper**, Metin, Ayşe **Öncü**, Heinz **Kramer** (eds.) 1993: Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities. London: I.B. Tauris.
- Krawietz**, Birgit 2013: Martial Arts Iranian Style. Zurkhane Heavy Athletics and Wrestling Contested. – In: Bromber, Katrin, Birgit Krawietz, Joseph Maguire (eds.). Sports Across Asia. London: Routledge.
- Krawietz**, Birgit 2012: Big Bodies that Matter. Making a Difference in Turkish Oil Wrestling. – In: Biesterfeldt, Hinrich, Verena Klemm (eds.), Difference and Dynamism in Islam. Festschrift for Heinz Halm on his 70th Birthday. Würzburg: Ergon-Verlag.
- Labadi**, Sophia 2007: Representations of the nation and cultural diversity in discourses on world heritage. – Journal of Social Archaeology 7(2): 147–170.
- Langlais**, Dominique 2005: Cybermuseology and intangible heritage. <http://www.yorku.ca/etopia/docs/conference/Langlais.pdf>.
- Lerner**, Daniel 1964: The Passing of Traditional Society, Modernizing the Middle East. New York: Free Press.

- Lipp**, Thorolf 2011: 'Intangible Heritage is Virtual Heritage', Paper Presentation at: Understanding Heritage: Challenges and Perspectives for the 21st Century. Brandenburg University of Technology, Cottbus (Germany), 15.06.2011.
- Lowenthal**, David 1998: The Heritage Crusade and the Spoils of History. New York : Cambridge University Press.
- Lumley**, Robert 2005: The Debate on Heritage Reviewed. – In: Corsane, Gerard (ed.). Heritage, Museums and Galleries: an Introductory Reader. London: Routledge, 15–25.
- Macdonald**, Sharon 2005: A People's Story: Heritage, Identity and Authenticity. – In: Corsane, Gerard (ed.). Heritage, Museums and Galleries: an Introductory Reader. London: Routledge, 272–290.
- Meskill**, Lynn (ed.) 1998: Archaeology under fire: nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East. London: Routledge.
- Navaro-Yashin**, Yael 2002: The Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey. Princeton: Princeton University Press.
- Özbek**, M. 1997: Arabesk Culture: A Case Study of Modernization and Popular Identity. – In: Bozdogan, S., R. Kasaba (eds.). Rethinking Modernity and National Identity in Turkey. Seattle: University of Washington Press, 211–232.
- Petrov**, Petar 2007: "Sultan warden". Über die politische Ausnutzung traditioneller Ringkämpfe in Bulgarien. – In: Malz, A., S. Rohdewald, S. Wiederkehr (eds.). Sport zwischen Ost und West. Beiträge zur Sportgeschichte Osteuropas Im 19. und 20. Jahrhundert. Osnabrück: fibre Verlag, 221–236.
- Prentice**, Richard 2005: Heritage: a Key Sector in the 'New' Tourism. – In: Corsane, G. (ed.). Heritage, Museums and Galleries: an Introductory Reader. London: Routledge.
- Price, N. S.; M. K. Talley, Jr., A. M. Vaccaro (eds.) 1996:** Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- Robinson**, Mike et al. (eds.) 2000: Tourism and Heritage Relationships: Global, National and Local Perspectives. Sunderland: Centre for Travel and Tourism in association with Business Education Publishers.
- Rosaldo**, Renato 1989: Imperialist Nostalgia. – Representations 26 (Spring): 107–22.
- Ruggles**, D. Fairchild, Heaine **Silverman** (eds.) 2009: Intangible Heritage Embodied. London: Springer.
- Smith**, George S., Phyllis **M. Messenger**, Hilary. A. **Soderland** (eds.) 2010: Heritage Values in Contemporary Society. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Smith**, Laurajane, Natsuko **Akagawa** (eds.) 2009: Intangible Heritage. New York: Routledge.
- Stefano**, Michelle. L., Peter **Davis**, Gerard **Corsane 2012:** Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Touching the Intangible. Suffolk: Boydell Press.
- Stokes**, Martin 1990: The Arabesk Debates: Music and Musicians in Modern Turkey. Oxford: Clarendon Press.
- Stokes**, Martin 1996: Strong as a Turk: Power, Performance and Representation in Turkish Wrestling. – In: MacClancy, Jeremy. (ed.). Sport, Identity and Ethnicity. Oxford: Berg, 21–41.
- Upton**, Dell 2001: 'Authentic' anxieties. – In: AlSayyad, Nezar. (ed.). Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism. London: Routledge, p. 298.
- Wong**, Laura 2005: Globalization and Intangible Cultural Heritage. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

http://www.tgf.gov.tr/article.php?article_id=3154

Специални сайтове за провеждане на игрите

<http://www.bashpelivanns.com/english/index.html>

<http://www.edirne.gov.tr/>

<http://www.edirneint.bel.tr/index.htm>

<http://www.edirnekirkpinar.com/>

<http://www.kirkpinar.com>

Доц. д-р Николай Вуков

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, БАН

Ул. „Акад. Г. Бончев“ бл. 6

Е-адрес: nikolai.vukov@gmail.com

Гл. ас. д-р Лина Гергова

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, БАН

Ул. „Акад. Г. Бончев“ бл. 6

Е-адрес: lina.gergova@gmail.com